

OSMANİYE GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARINDA HALK İNANIŞLARI

Ali DOĞANER*

Öz

Halk inanışları, toplumu şekillendiren önemli kültür unsurlarındandır. Her yaştan insan, yaşadığı çevrenin sosyal yapısına bağlı olarak çeşitli düzeylerde halk inanışlarının etkisinde kalmış, bunları yaşantısında uygulamıştır. Çocukluk; öğrenmenin hızlı olduğu, düşünme biçimlerinin şekillendiği, davranış kalıplarının olduğu bir dönemdir. Merak duygusunun güçlü olduğu bu dönemde çocuklar, zihinlerinde çözümlenmeye çalıştıkları problemleri çevresindekilere de sorarak hayatı, insanları, dünyayı, evreni tanımaya ve anlamlandırmaya başlar. Soyuttan ziyade somut düşünmenin baskın olduğu çocukluk döneminde, halk inanışlarının ilgi gördüğü, anlamlandırılmaya çalışıldığı, yer yer sorgulandığı, teyit edilmek istendiği, hatta kabullenilmediği görülür. Büyükler de bu konuda, küçükleri kendi edinimleri doğrultusunda etkilemeye, yönlendirmeye, onların zihin yapılarını şekillendirmeye çalışırlar. Toplumdaki her şeye kolayca ve çabucak inanan çocukluk algısının, onların dünyasına inildiğinde yeniden gözden geçirilmeye ihtiyaç duyulduğu gerçeğiyle karşılaşılır. Araştırmanın yapıldığı Osmaniye, tarih boyunca göç alan bir bölge olma özelliği taşır. Konargöçer aşiretlerin iskân edilip yerleşmesiyle Balkanlar, Kafkaslar ve diğer yerlerden göçüp gelen insanlarla kültürün renklendiği bir yer olma özelliği taşır. Daha sonraki tarihlerde yerleşme, tayin gibi nedenlerle daha çok göç alarak, dışarıya daha az göç vererek nüfus hareketliliğinin canlılığını koruduğu görülür. Aynı şekilde köylerden şehirlere de göçler yaşanmıştır. Yaz aylarında, yayla ve sahillerde çeşitli yerleşim yerlerinden gelen aileler çocuklarıyla birlikte iç içe hayat sürmüşlerdir. Bu göçlerle birlikte toplumda kültürlenme süreci yaşanmıştır. Bölgedeki halk inanışları ve çocuk oyunları kültürü de bu durumdan büyük ölçüde etkilenmiştir. Çocuk oyunlarındaki tekerlemelerde/sayışmacalarda, oyunların oynanışında, oyuncak özellikleri ve adlandırmalarında, oyun mekânlarının belirlenmesinde; taşa/çukura tükürme, can kazanma, oyunda ağlama gibi eylem ve durumlarda, niyet ve fal oyunlarında, çocuk beslenmesi kültüründe, çocukların tabiat olayları ve gök cisimlerini anlamlandırmalarında, rakip oyuncuyu olumsuz yönde etkilemede, oyun düzenini bozanları cezalandırmada halk inanışı unsurlarına rastlanmaktadır. Bu makalede; Osmaniye örneğinden hareketle halk inanışı ve çocuk oyunları çalışmalarına, çocukların düşünme biçimini, hayal dünyalarını anlama konusuna katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmada literatür taraması yapılmış, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu belgesi alınarak yapılan alan araştırmasında katılımlı/katılımsız gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler tasnif edilerek nitel araştırma yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk dönemi, halk inanışları, çocuk oyunları, oyuncak, Osmaniye ili.

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Osmaniye/TÜRKİYE, adoganer80@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4600-8350

FOLK BELIEFS IN TRADITIONAL CHILDREN'S GAMES IN OSMANIYE

Abstract

Folk beliefs are important cultural elements that shape society. People of all ages have been influenced by folk beliefs at various levels depending on the social structure of the environment they live in and have implemented them in their lives. Childhood is a period when learning is fast, ways of thinking are shaped and behavioral patterns are formed. During this period when the sense of curiosity is strong, children begin to get to know and make sense of life, people, the world and the universe by asking the people around them the problems they are trying to solve in their minds. In childhood, where concrete thinking is dominant rather than abstract, it is seen that folk beliefs are of interest, are tried to be made sense of, are sometimes questioned, are wanted to be confirmed and even are not accepted. Adults also try to influence and guide the young ones in this regard in line with their own acquisitions and shape their mind structures. It is encountered that the perception of childhood, which easily and quickly believes in everything in society, needs to be reconsidered when it comes to their world. Osmaniye, where the research was conducted, has been a region that has received migration throughout history. It has the characteristic of being a place where the culture has been colored by the people who migrated from the Balkans, Caucasus and other places with the settlement of nomadic tribes. In later periods, it is seen that the population mobility has maintained its liveliness by receiving more migration and giving less migration abroad due to reasons such as settlement and assignment. Similarly, migrations from villages to cities have also occurred. In the summer months, families coming from various settlements on the plateaus and coasts have lived together with their children. With these migrations, a process of acculturation has been experienced in the society. The folk beliefs and children's game culture in the region have also been greatly affected by this situation. Elements of folk belief are encountered in children's games, in rhymes/counting games, in the playing of games, in the features and naming of toys, in the determination of game areas; in actions and situations such as spitting on stones/pits, winning lives, crying in games, in intention and fortune-telling games, in the culture of child nutrition, in children's interpretation of natural events and celestial bodies, in affecting the opponent player negatively, in punishing those who disrupt the game order. In this article; it is aimed to contribute to the studies of folk beliefs and children's games, to the understanding of children's way of thinking and their imaginary worlds, based on the example of Osmaniye. In the study, a literature review was conducted, and in the field research conducted by obtaining the Scientific Research and Publication Ethics Board document, participatory/non-participatory observation and interview techniques were used. The obtained data were classified and evaluated with the qualitative research method.

Keywords: Childhood, folk beliefs, children's games, toys, Osmaniye province.

Giriş

Çocukluk döneminde oynanan, bu dönemle özdeşleşen geleneksel oyunlar, çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde, arkadaş edinip sosyalleşmesinde, beden ve ruh sağlığının korunup gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu dönemi sağlıklı geçiren insanların oluşturduğu toplumlar uyum içinde yaşarlar.

Genel olarak çocuk folkloru, özel olarak da çocuk oyunları konusu, halk bilimi çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Onur'a göre, "Çocuklar üzerinde çalışmak bir toplum ya da kültürü anlamak, aynı zamanda toplumsal değişimi kavramak için esastır." (2019: 261).

Çocukları tanımak ve diğer yaş gruplarından ayıran özelliklerini bilmek, kültürü anlayıp yorumlamada başta gelen şartlardandır. Şentürk, bununla ilgili; "Çocuk, hesabı ve ön yargıları olmayan bir varlıktır. Soru sormaktan bıkmayan, merak eden, öğrenmek isteyen ve bunu sürekli hâle getiren insan küçüğüdür. Onlardaki soru sorma heyecanı ve enerjisinin arkasında gördüğü ve karşılaştığı her şeyin yeni olması yatar." (2024: 7) tespitlerinde bulunur.

Assmann'ın "Geçmiş hatırlanarak yeniden kurulur." (2001: 36) tespitinden hareketle tarihsel süreçte toplumdaki çocukluk algısı ve çocukluk dönemine ilişkin elde edilen veriler, kültürel çalışmalarda büyük önem taşır. Çocuk çabuk inanır, kanar. Doğru-yanlış, yalan-gerçek değerleri tam olarak oluşmadığından duyduklarının doğruluğunu çoğu zaman sorgulamaz. Halk arasında bu durumu anlatan, "Çocuk mu kandırıyor?"", "Anlattığına çocuklar bile inanmaz." ifadeleri kullanılır. Çocuklar, söylenenleri gerçek ve doğru kabul ederler. Akranlarının sözüne çabuk inanırlar. Halk inancı unsurlarını daha çabuk kabullenirler. Büyümesi; bu inanışları sorgulaması, zaman zaman gülünç bulması anlamına gelir ve artık çocukluktan çıktığını çevresindekiler de farkına varıp onaylar.

Çocukların bilişsel gelişiminde, somut düşünme yetisi soyut düşünceden önce gelir (Onur, 2016: 62). Çocukluk dönemi hayata tanıma, anlamlandırma dönemidir. Çocuk somut düşünmektedir. Metafizik özelliğe sahip halk inancı unsurlarını somutlaştırma yoluna gider.

Bebeklik döneminde çocuğu korumaya yönelik inanışlar söz konusudur. Bebeğin çocukluk dönemine geçiş sürecinin sorunsuz bir şekilde tamamlanması amaçlanır. Çocukluk döneminde kişi, bebeklik dönemine göre birey olma sürecine girmiştir. Konuşma yeteneği gelişmiş, yürümeye başlamıştır. Duygu ve düşüncelerini ifade edebilmekte, duyarak, görerek çevresinden daha hızlı etkilenmektedir. Televizyon, telefon gibi elektronik kültür ortamı araçlarını da kullanmaktadır.

Bebekleri ve yaşça küçük çocukları nazardan, al basmasından korumak için yapılan uygulamalarda, çocuğun fiziksel olarak gelişmesi için aydaş aşı pişirmede, yürümesi için köstek kesmede çocuklar nesne konumundadır. Bu ritüellere büyükleri karar vermekte, uygulamakta ve sonlandırmaktadır. Bebeklik ve erken çocukluk dönemini sağlıklı bir şekilde tamamlayıp büyümesi amaçlanmaktadır. Çocuk oyunlarında başvuru alan inanışlarda ise özne konumunda oldukları görülür. Çocuklar büyüklerinden bağımsız olarak inanışlara başvururlar. Büyüklerinden ya da oyun arkadaşlarından öğrenmiş olsalar da uygulayıcıları kendileridir.

Özdamar'a göre, "Çocuk oyunları alanında belli oranda değişim olsa veya oynanan oyunlar farklılaşsa da çocukların oyun oynaması devamlılığını sürdürmektedir." (2022: 116). Osmaniye'de çocuk oyunlarından bazıları zamanla unutulmuş, bir kısmı da dönemin şartlarına göre değişip dönüşerek varlığını korumuştur. Göç alan bir bölge olan Osmaniye'de yerleşik hayata geçen konargöçerler, Anadolu dışından gelip yerleşenler, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden göçenler, köylerden şehre taşınanlar halk inanışlarında ve çocuk oyunları kültüründe zenginlik oluşturmuştur. 1996 yılında il statüsü almasıyla kentleşme süreci hız kazanmıştır. Dijital kültürün de etkisiyle internet ve oyun salonları artmıştır. Telefon ve ev internetinin yaygınlaşması dijital oyunlara ilgiyi çoğaltmış, geleneksel çocuk oyunları ise geçmişe göre azalmıştır. Halk inanışları da aynı şekilde yaşanan sosyokültürel değişimden etkilenmiştir. Oğuz'un folklorun üretildiği yerler olarak kültürel mekânların son derece önemli olduğu, mekânını kaybeden ve icra edilmeyen kültürel unsurların yok olmaya başladığı tespiti (2007: 31-32) değişimin süreci yanında sonucunu da ortaya koyması açısından değerlidir.

Çocuk oyunları ile halk inancı ilişkisi üzerine And, “Eski dinleri, dilleri, inançları ve ritüelleri incelemek için çocuk oyunları çok zengin bir kaynaktır. Çocuk; taklitçi, tutucu ve güçlü belleği olduğundan, iyi bir saklayıcı ve koruyucu etkidir. Eski ritüel kalıntılarını sözleriyle bile saklamaktadırlar.” (2007: 48) der.

Oyun kelimesinde gerçeklikten uzak olduğu anlamı gizlidir. Büyükler için böyle olsa da çocuklar için oyun gerçek kabul edilir. Bundan daha önemlisi de oyunların eğlenme ve eğlendirme yönüdür. Barnouw ve Kirkland’a (1992: 51) göre eğlence; değerleri, inançları geliştirmede önemli bir rol oynar ve çocukların sosyalleşmesini sağlar.

Türkiye’deki çocuklar, sosyokültürel yapının önemli bölümünü meydana getiren, din (inanç ve pratik) ile ilgili motifleri oyunlarında çok sık olarak kullanmışlardır (Özdemir, 2006: 291-292). Osmaniye çocuk oyunlarında oyuna başlamada, ebe seçiminde, oyun sayışmaca ve tekerlemelerinde, oyun sırasında, oyuncaklarda, oyun mekânı seçiminde halk inanışlarının yer aldığı görülür.

1. Taşa, Çukura Tükürme

Taşa tükürmek, güneydeki Türkmen aşiretlerinde söz verme ve yemin şeklidir. “Taşa tükürdüm” deyip taşa tükürmek ve sonra bir söz vermek oymaklar arasında yemindir (Yalman, 2000: 221, 281). Oyunda ebeyi seçmek ve hangi grubun daha önce başlayacağını belirlemek için yapılan uygulamalardan birisi de “Yaş mı, kuru mu?” yöntemidir. Taşın bir yüzüne tükürülür; gruptan biri yaşı, diğeri kuruyu seçer. Taş havaya atılıp düştüğünde kazanan taraf belirlenmiş olur. Yanlış tahminde bulunan takım sorun çıkarmaz, rakip takımın önce başlamasına rıza gösterir.

Bunun dışında, saklambaç oyununda ebeye görünmeden sobe yerine ulaşanlar taşa tükürürler ve ebe olmaktan kurtulurlar (Arı, 2021: 247). Oyunbozanlık edenleri cezalandırmak için bir çukur eşilip içine tükürülür, bu kişiler bir daha oyuna alınmaz (Gök, 2021: 87). Oyundan çıkarma cezasının bu yemin şekliyle yaptırım gücü artırılmaktadır.

2. Can Kazanma

Oyun, bir bakıma yaşam olarak değerlendirilir. Ortada sıçan oyununda; oyun dışı kaldığında ölmek, oyunda galibiyet elde edildiğinde can kazanmak, oyun dışı kalana oynama hakkı verildiğinde can vermek ifadeleri kullanılır. Aça’ya (2018: 65) göre bunlarda, “Can/ruhun bedenden ayrılabilceği, kaybedilip tekrar kazanılabileceği inancının izleri bulunmaktadır.”

3. Oyunda Ağlama

Oyunda ağlandığında oyunun düzeni, eğlencesi bozulur; huzuru kaçar. Çocukları oyuna dahil etmek, büyüklerin duyup müdahale etmesini önlemek amacıyla ağlayan çocuklar susturulmaya çalışılır. Böylece çocukların daha ağırbaşlı olması, ciddiyet kazanması, duygularına hâkim olması sağlanmış olur.

Oyunda yenilen, düşüp canı yananlardan ağlayanlar olur. Bunları susturmak için “Kendi düşen ağlamaz.”, “Oyunda ağlayanın başında it kılı çıkar.” “Oyunda ağlayan, kel olur.” (KK-2, KK-5) gibi sözler söylenir. İt kılı çıkabileceğinden korkan çocuklar hemen susar. İt kılı önemsiz olmayı anlatır. Önemsiz işler ve kişiler için, “İt kılı, postal bağı” ifadesi kullanılır.

4. Niyet ve Fal Oyunları

Halk inancı olarak değerlendirilebilecek çeşitli uygulamalar, çocuklar için eğlenceli bir oyun olarak görülebilmektedir. Boratav’a göre, “Niyet ve fal oyunlarında akıldan geçirilen bir olgunun gerçek olup olmadığını anlama, kesin bilinmeyen bir şeyi öğrenme, gelecekte haber alma amacı güdülür.” (1999: 239). Osmaniye çocuk oyunlarında papatya falına bakma, uğur getireceğine inanılan dört yapraklı yonca arayıp bulma, çiriş otuyla lades oynama; erik, kayısı, hurma çekirdeklerinin içindeki şekle ve tomurcuk hâldeki gelinciklerin rengine bakarak cinsiyet atfetme gibi örnekler tespit edilmiştir (Doğaner, 2025: 105-106).

5. Beslenme Kültürü

Osmaniye’de çocukların yemek yemesine, yemeklerini bitirmesine, yere dökmeden, dikkat ederek yemelerine yönelik çeşitli inanışların ifade edildiği görülmektedir. Yemek yemeyen küçük

çocuklara oyunla yemek yedirilmeye çalışılır. Kaşıkla yemek verilirken “Uçtu uçtu, kuş uçtu.” denir. Yemeğini yemezsen öcüler gelir ya da öcüler gelip yer, denerek korkutulur. Çocuğun bilmediği, gözünde canlandıramadığı öcüden, korkulması gereken bir şey olduğu büyükler tarafından ima edilir.

Çocukların yemeği bitirmesi konusunda halk inancı devreye girer. “Yemeği bitirirseniz nişanlının yüzü temiz olur. Tabakta yemek kalırsa nişanlının yüzü çapar olur.” denir (KK-2, KK-4). Burada, benzerlik ilişkisi kurulduğu görülür. Tabakta yemek kalmadığında temizlik ve parlaklık ortaya çıkar. Çocuk somut bir şekilde bu benzerliği görüp tecrübe eder.

Bir başka halk inancı yere, sofraya damlatılan yemek kadar çocuk sahibi olunacağına dairdir. Birbirlerini takip ederek dikkatle yemek yiyen kız çocukları, 5 çocuk, 6 çocuk diye birbirlerine bakıp gülerler (KK-2). Birlikte yemek yiyen çocukların iştahı açılır, yemek eğlenceli bir faaliyete dönüşür.

Ekmek yapılırken, acıkan çocuklar için bazlama pişirilir. Bazlama pişerken kabardığında, şiştiğinde çocuk zengin olacak denir. Çocuklar merakla sacda pişen bazlamayı izlerler. Böylece çocuğun yemeğe ilgisi de çekilmiş olur.

Dilinin ucunda yara çıkan çocuğa kimin hakkını yedin, derler. (KK-2). Çocuk da böyle bir şey yaşanıp yaşanmadığını düşünür, yaptıklarını sorgular. Bunun yanında, çocuklar oyun oynarken oyun esnasında biri hıçkırığa başlarsa ona diğer çocuklar tarafından, “Kimin malını çaldın?” şeklinde soru sorulur. Hıçkırığın sebebinin hak yeme, hırsızlık yapma olduğuna inanılır. Burada asıl amaç çocuğu korkutarak hıçkırığının geçmesini sağlamaktır (KK-8). Hak yeme, hırsızlık yapma farklı durumlar için de söz konusu olmakla birlikte, çocuklar somut düşündüğünden çoğu zaman yiyecek akıllarına gelmektedir.

6. Oyuncaklar

Tezcan; Doğu Anadolu bölgesindeki bazı köylerde, “Oyuncağın canını vermedikçe yapılması günahdır.” anlayışı olduğu (2000: 217) bilgisini vermektedir. Benzer bir inanış Osmaniye’de de tespit edilmiştir. Bez ve iplik kullanılarak oyuncak bebek yapılır. Bu bebeklerin yüzüne kaş, göz çiziminin günah olduğunu söyleyenler çıkar. Bu inanış, önceden yokken daha yakın dönemde ifade edilmeye başlanmıştır (KK-5).

Osmaniye’de, kâğıt katlanarak yapılan uçurtmalara cin kuşu denmektedir. Defter sayfası ya da gazete kâğıdı ince bir şekilde, tek parça olarak kesilerek kuyruk kısmı yapılır (KK-6, KK-7). Uçurtmanın kolayca yapılması, diğer uçurtma gibi belirli bir seviyede ve düzende değil de dengesiz bir şekilde uçmasından dolayı bu isim verilmiştir. Çocuklar tarafından yapılmasında, oynanmasında yasak yoktur. Yetişkinler gibi cin yerine “uç harfliler” gibi bir örtmeceye de başvurulmaz.

7. Oyunlar ve Oyunun İşleyişi

Özhan; çocukların oyunlardaki özgürlüğünün yetişkinlerce, toplumsal ve ferdi yasaklarla kısıtlandığı, toplumsal yasakların daha çok inançlardan kaynaklandığı üzerinde durmuştur (1990: 5). Osmaniye’de bazı çocuk oyunlarını yasaklamaya yönelik çeşitli halk inanışları tespit edilmiştir. Buna göre, futbol oyunu ile Hz. Hüseyin’e edilen eziyet arasında benzerlik kuranlar olmuş, futbol oynamak iyi sayılmamıştır. Osmaniye’nin Kırmacalı köyündeki çocuklar futbol oynarken köylülerden Kuran okumasını bilen; ancak doğru bir dinî eğitim almayan birisi “Hz. Hüseyin’in kafası tekmelenmiş, o yüzden top oynamayın” der. Aslında, köyün genelinde böyle bir inanış yoktur. Oyun oynayanlardan imam hatip liselerinde eğitim görenlerin bu konuyu araştırıp doğru olmadığını söylemesiyle çocuklar yapılan bu müdahaleyi önemsemeyip oyun oynamayı sürdürmüşlerdir (KK-1).

Oyuna karar veren ve ebeği belirleyecek öncü bir kişi, “[Saklambaç] oynamak isteyen elime mum diksın, der. Oynamak isteyenler işaret parmağını çağrıda bulunan kişinin avucuna dik bir şekilde koyar. Kale kule, kapanıyor. Elime mum dikmeyen oynamıyor.” der. Ebeği belirleyecek kişi elini aniden kapattığında diğer oyuncular parmaklarını çekmeye çalışır ve parmağını çekemeyen kişi ebe olur. Eğer herkes parmağını kaçırır, parmak tutulamazsa işlem tekrarlanır. Annesi Kuran kursu öğretmeni olan bir çocuk, okuldaki arkadaşlarına “Eline mum dikersen şeytanın pastasına mum dikmiş olursun” uyarısında bulunur. Çocuklar bunu kabul edince oyundan bu kısmı çıkarmak, tekerlemenin sözlerini değiştirmek zorunda kalırlar. Oyuna başlamak için “Saklambaç oynamak isteyen arkama takılsın. [Oynamak isteyenler toplanır.]. Kale kule, kapanıyor. Arkama takılmayan

oynamıyor.” der (KK-3). Çocuklar büyüklerini referans göstererek inancı arkadaşlarına aktarmaktadır. Fikri ortaya atan arkadaşları olmadığı normal düzende oyunlarına devam etmektedirler.

Çocukların ağaçlara tırmanarak kuş yuvalarını dağıtıp bozmaları, büyükler tarafından “yazık, günah” denerek doğru olmadığı anlatılır. Çocuklar böylece yasak olan davranışları fark etmeye başlarlar. Kumru avlamak, kumru eti yemek günah kabul edilir. Kertenkele başını kaldırdığında Allah’a isyan ediyor, inancıyla taşlanır. Bunun tam tersi olarak kertenkelenin hareketinin “Allah bir” dediği şeklinde yorumlandığı da olur.

Çocuklardan boş beşiği sallamaması istenir. Çeribaş’ın tespitlerine göre, boş beşik sallanmaz. Çocuğun ölebileceği düşünülür. Bu uygulama benzeme büyüyle ilgili olabilir (2021: 146). İşlevsel olarak bakıldığında çocukların beşik oynamasının engellenmesi, büyüklerin gözetiminde ya da izni dahilinde beşikteki çocuğun sallanması amaçlanmaktadır.

8. Rakip Oyuncuyu Etkileme

Rakip oyuncunun dikkatini dağıtmak, başarısız olması için dualar okunur, çeşitli sözler söylenir. Osmaniye’nin Türkmen beldesinde azalık yapan bir kişinin nazarının çok değiştiğine inanılır. Bunu bilen çocuklar, rakip oyuncuya sıra geldiğinde, “Aze’nin gözü” derler. Oyuncu hata yaptığında, başarısız olduğunda gülüşmeler olur (KK-2). Böylece, inanın etkisinin olup olmadığını da test etmiş olurlar.

Rakip oyuncu atış yaparken kimsenin konuşmaması, dudağını kıpırdatmaması istenir. “İnşallah atamaz.” şeklinde beddua edenler olur. Uyarılara rağmen yapanlar olursa, sırası geldiğinde aynı beddualar ona söylenir.

9. Tabiat Olayları ve Gök Cisimleri

Çocuklar; Dünya’yı ve evreni yeterince tanımazlar, merak duygusuyla da anlamlandırmaya çalışırlar. Şimşek çakıp yıldırım düştüğünde “güldür güldür” sesi çıkar. Bu yansıma sözcükten türetilen bir isme sahip olan Güldür Baba’nın bunu gerçekleştirdiğine inanılır.

Çocuklar kozmogoni mitleri bağlamında ay’ı, dede olarak kabul ederler. Ay’ın geceleri görünüp gündüzleri kaybolmasını sorgularlar ve çözümlenmeye çalışırlar. İnsanmış gibi ona seslenerek meraklarını gidermesini isterler:

“Ay dede, ay dede

Senin evin nerede

Geceleri ışık saçarsın

Gündüz olur kaçarsın”

Osmaniye’nin Kadirli ilçesinde tespit edilen inanışa göre, ay doğduğunda çocuklar dışarı çıkararak: “Ay dede bana para at.” derler (Çeribaş, 2021: 82).

10. Oyun Tekerlemeleri

Çocuk oyunlarındaki sayısmaca ve tekerlemelerde inanış unsurlarına yer verildiği görülür. Duymaz’a göre, “Sihir şiirlerinin büyük bir kısmı işlev boşalmasıyla edebî-estetik malzeme hâline dönüşmüş veya çocuk folkloruna çökerek tekerleme hâlini almıştır.” (2002: 30).

Osmaniye’den derlenen; “Allah’tan başlıyorum/Şeytanı taşıyorum/Kim çıkacak/Bilmiyorum” sayısmacasında her işe, başarı elde edebilmek için Allah adıyla başlandığı görülür. Sayısmacayı söyleyen kişi, kimin ebe olacağını Allah’ın bilebileceğini belirterek diğer oyunculara güven vermesi söz konusudur. Burada, çocuklara dinî kavramları ve değerleri öğretme işlevinin olduğu görülür.

Çocukların günahsız olduğuna, bundan dolayı da dualarının kabul olacağına inanılır. Yağmur yağdırmak için Osmaniye’de de oynanan çomçalı gelin oyununda söylenen tekerlemenin dua niteliğinde olduğu görülür:

“Yağ yağ yağmur
Tarlada çamur
Teknede hamur
Ver Allah’ım ver
Sicim gibi yağmur.”

11. Oyun Mekânı

Oyun mekânı seçiminde, halk inanışlarının sınırlayıcı yönde etkiye sahip olduğu görülür. Çocukların mezarlıkta oyun oynamaları istenmez. Mezarlıklar, yerleşim yerleri dışında, ağaçlık, çalılık yerler olduğundan çocuklar çeşitli inanışlarla buradan uzak tutulmaya çalışılır. Çocukların mezarlıktaki ağaçlardan meyve yemeleri, mezarları parmakla işaret etmeleri iyi sayılmaz. Mezarı işaret eden çocuk, parmağını ısırarak çiğnediği yasaktan doğabilecek olumsuzlukların önlenmiş olacağına inanır.

Camiler doğrudan oyun mekânı olmasa da cami ve namazı sevdirmek düşüncesiyle çocukların namazda safların arasında koşturması, konuşmaları, gülmeleri büyükler tarafından anlayışla karşılanır. Çocuklar cami halılarında elleriyle çeşitli desen oluştururlar, cami avlularında serbestçe oyunlar oynarlar.

Halk inanışlarından bir kısmının çocukları eğitmeye ve korumaya yönelik olduğu görülmektedir. Çocuklar, ateş yakılan yerlerden uzak tutulmaya çalışılır. Çamaşır suyu ısıtma, ekmek yapma, bulgur kaynatma, yemek pişirme gibi çeşitli nedenlerle yakılan ateşe çocukları yaklaştırmamak için “Ateşle oynayanlar gece altına işer.” uyarısında bulunulur. Büyüklerin çocuklara söylediği bu sözü çocuklar içselleştirerek birbirlerine söylemeye başlarlar (KK-2, KK-5).

Sonuç

Halk inanışları, yetişkinler için olduğu kadar çocuklar için de önem taşıyan kültürel bir unsurdur. Büyüklere daha fazla ihtiyaç duyulan çocukluk öncesi dönemde, korumaya yönelik halk inanışı uygulamalarında çocuklar nesne konumundayken, çocukluk dönemine geçildiğinde halk inanışlarını fark eden, öğrenen, sorgulayan bir özne durumuna gelmektedir. Halk inanışları getirdiği yasaklarla çocukları eğitir, korur. Çocuklar, halk inanışlarına karşı kabullenme, reddetme, eğlenceye alma gibi çeşitli tepkiler göstermektedir. Halk inanışlarını yer yer sorgulamakta, farklı kişilere sorarak teyit etmek istemektedirler.

Çocuk oyunlarındaki bazı halk inanışı unsurlarının kapalı bir anlamı olduğu görülür. Oyunlardaki tükürme-yemin ilişkisi, oyunda can kazanma bu bağlamda değerlendirilebilir. Bunun yanında rakip oyuncunun kaybetmesi için nazar değdirmeye çalışmak, beddua etmek gibi örnekler daha açık inanış unsurlarıdır.

Halk inanışlarında, sadece çocuklara ya da sadece yetişkinlere özgü olanlar şeklinde kesin bir ayrıma gitmek oldukça zordur. Çocuklar, büyükleriyle aynı toplum içinde hayat sürmekte, toplumsallaşma sürecini yaşamaktadır. İnanışları sadece büyüklerinden değil, oyun arkadaşlarından da öğrenmektedirler. Yörelerindeki halk inanışlarını, oyunlarına taşıdıkları görülmektedir. Çocuklar, halkın genelinin önemseydiği nazar inanışını oyunlarına uyarlayabilmektedir.

Araştırma sahası olan Osmaniye, göç alan bir bölgedir. Yerleşmek ya da resmî görev nedeniyle farklı bölgelerden gelenler Osmaniye çocuk oyunları kültürünü zenginleştirmiştir. Aynı durum Osmaniye’den başka bölgelere gidenler için de söz konusudur. Karşılaştıkları kültürel unsuru Osmaniye’ye taşımışlardır. Göçler dışında insanların eğitim düzeyleri, hayat görüşleri, dini anlama biçimleri, toplumsal çevreleri halk inanışlarına yaklaşımlarında belirleyici olmaktadır.

Osmaniye’de kentleşmenin hız kazanması, oyun mekânlarını her geçen gün azaltmıştır. Dijital kültürün yaygınlaşması, her eve internetin girmesi, internet erişimi olan cep telefonlarına her yaştan insanın sahip olması geleneksel çocuk oyunlarına ilgiyi azaltmış, halk inanışlarıyla olan bağı kopma noktasına getirmiştir. Oluşan boşluğu sinema, dizi film, çizgi filmde gördükleri inanış ve oyun örnekleri doldurmaya başlamıştır. Bu durum, kültürel sürekliliği ve nesiller arasındaki bağı koparmıştır.

Kaynaklar

- AÇA, Mu. (2018). "Trabzon Yöresi Geleneksel Çocuk Oyunlarından Bazılarının Halkbilimsel İncelemesi". *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, C. 11, S. 22, 49-68.
- AND, M. (2007). *Oyun ve Bugü-Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ARI, N. (2021). *1950'li-60'lı Yıllarda Osmaniye'de Çocuk Olmak*. Osmaniye: Hasret Matbaası.
- ASSMANN, J. (2001). *Kültürel Bellek*. (Çev.: Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BARNOUW, E. ve KIRKLAND, C. (1992). "Entertainment". (Ed. R. Bauman), *Folklore, Cultural Performances and Popular Entertainments*, 50-52, Oxford University Press.
- BORATAV, P. N. (1999). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÇERİBAŞ, M. (2021). *Kadirli Folklorunda Eski Türk İnançları*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- DOĞANER, A. (2025). "Osmaniye Çocuk Folklorunda Bitkiler". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 24, S. 1, 96-109.
- DUYMAZ, A. (2002). *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÖK, M. (2021). *Osmaniye Ağzı Sözlüğü*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- OĞUZ, Ö. (2007). "Folklor ve Kültürel Mekân". *Millî Folklor*, S. 76, 30-32.
- ONUR, B. (2016). *Çocuk, Çevre, Doğa-Çevre ve Yurttaşlık Eğitimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ONUR, B. (2019). *Değişen Çağ Değişen Çocukluk*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ÖZDAMAR, F. (2022). "Şambayadı Köyünde Derlenen Oyun Tekerlemeleri ve Çocuk Oyunlarının İşlevleri". *Folklor Akademi Dergisi*, C. 5, S. 1, 114-140.
- ÖZDEMİR, N. (2006). *Türk Çocuk Oyunları-C. I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZHAN, M. (1990). *Çocuk Oyunlarımız*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ŞENTÜRK, Ü. (2024). *Çocukluk Sosyolojisi*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- TEZCAN, M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- YALMAN (Yalgın), A. R. (2000). *Cenupta Türkmen Oymakları-C. I*. (Haz. S. Emir). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Selim Coşkun, Osmaniye-Kırmacalı köyü 1970, Üniversite Mezunu, Öğretim Üyesi. (Görüşme: 08.05.2025)
- KK-2: Banu Doğaner, Osmaniye-Türkmen Beldesi 1980, Üniversite Mezunu, Öğretmen. (Görüşme: 05.02.2025)
- KK-3: Yağmur Begüm Doğaner, Osmaniye 2012, İlköğretim Öğrencisi. (Görüşme: 06.03.2025)
- KK-4: Atife İla, Osmaniye/Dereli köyü 1958, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 16.11.2021)
- KK-5: Seval Tonbalak, Erzin/Gökdere köyü 1955, Lise Mezunu, Emekli. (Görüşme: 03.02.2022)
- KK-6: İbrahim Tonbalak, Erzin/Gökdere köyü 1953, Ön Lisans Mezunu, Emekli. (Görüşme: 17.03.2023)
- KK-7: Halil Canlı, Düziçi 1994, Üniversite Mezunu, Öğretmen. (Görüşme: 27.04.2021)
- KK-8: Yasin Ali Arslantaş, Osmaniye 1977, Üniversite Mezunu, Öğretmen. (Görüşme: 10.04.2025)